

Wysocki, Jacek

Szkolnictwo ukraińskie w województwie lubelskim w okresie PRL (1944-1965)

Res Historica 30, 119-136

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Wysocki

Szkolnictwo ukraińskie w województwie lubelskim w okresie PRL (1944–1965)

Na skutek polityki przedwojennych władz państwowych mniejszość ukraińska w województwie lubelskim nie posiadała odrębnego szkolnictwa. Miało to istotny wpływ na rozwój jej świadomości narodowej. Brak własnego szkolnictwa powodował liczne protesty ludności popierane przez reprezentantów tej mniejszości w parlamencie.¹ Ustawa z 31 lipca 1924 roku wyłączała Lubelszczyznę z możliwości tworzenia szkół utrakwistycznych i ostatecznie usankcjonowała tę sytuację.² Polityka oświatowa władz szkolnych zmierzała do połączenia mniejszych szkół z przewagą dzieci ukraińskich ze szkołami większymi, które znajdowały się w miejscowościach ze znaczną przewagą ludności polskiej. Nowe szkoły także budowano na obszarach o przewadze ludności polskiej.³ Zaistniałą sytuację próbowali zmienić przedstawiciele ukraińskiej inteligencji. W 1919 roku powstało w Chełmie Towarzystwo Dobroczynności i Oświaty Ridna Chata, które było przez dłuższy czas jedynym ukraińskim towarzystwem społeczno-kulturalnym na tym terenie. Zajmowało się ono m.in. organizowaniem czytelni, bibliotek, publicznych odczytów, ochronek dziecięcych i przedstawień teatralnych.⁴ Jesienią 1921 roku władze, niechętnie zorganizowanej działalności Ukraińców, wydały zarządzenie zakazujące działalności Towarzystwa. W połowie 1922 roku nastąpiła ponowna legalizacja organizacji, na czele której stanął w 1924 roku senator Jan

¹ W wyborach parlamentarnych w 1921 roku z byłego zaboru rosyjskiego wybrano do sejmu 20 Ukraińców (i 5 do Senatu), z których 8 mandatów uzyskało na Lubelszczyźnie lub zamieszkiwało to województwo; Z. Zaporowski, *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1918–1922*, „Rocznik Lubelski” 1992, t. XXXI/XXXII, s. 182.

² J. Doroszewski, *Praca oświatowa i kulturalna na Lubelszczyźnie w latach II Rzeczypospolitej*, Lublin 1995, s. 133.

³ M. Iwanicki, *Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939*, Siedlce 1975, s. 99.

⁴ M. Syrnyk, *Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo*, Wrocław 1996, s. 150–151.

Pasternak.⁵ W 1926 roku Towarzystwo liczyło 1374 członków, posiadało 50 bibliotek terenowych, w których znajdowało się 3500 tomów książek. W 1930 roku, pod pretekstem sprzyjania przez Ridną Chatę ruchowi komunistycznemu, władze ostatecznie ją zlikwidowały.⁶

Podczas okupacji niemieckiej władze Generalnej Guberni zgodziły się na powstanie szkolnictwa ukraińskiego. We wrześniu 1941 roku do ukraińskich szkół powszechnych w dystrykcie Lublin uczęszczało 46 286 uczniów. Powstało wówczas gimnazjum w Chełmie, szkoły handlowe w Białej Podlaskiej, Bełżcu, Hrubieszowie, Włodawie, szkoły rzemieślnicze w Chełmie i Hrubieszowie, szkoły gospodarstwa domowego w Chełmie, Włodawie, Krystynopolu. Ponadto istniały 122 szkoły rolnicze niższego stopnia z jedną szkołą z wyższym poziomem zorganizowania w Okszowie w powiecie chełmskim.⁷ W powiecie włodawskim, gdzie przed wojną było ogółem 118 szkół podstawowych, liczba szkół polskich zmniejszyła się o 58, ponieważ zamieniono je na ukraińskie. W połowie 1942 roku na Podlasiu i w powiecie chełmskim było około 600 ukraińskich szkół.⁸ W roku szkolnym 1943/1944 w powiecie hrubieszowskim Ukraińcy prowadzili 170 własnych szkół powszechnych i kilka średnich.⁹ Później w niektórych powiatach liczba szkół zmniejszyła się, np. w powiecie biłgorajskim z 38 szkół w roku szkolnym 1943/1944 do 18 na koniec roku. Było to wynikiem braku ukraińskiej kadry nauczycielskiej i stosunkowo małego zainteresowania rodziców z terenów mieszanych narodowościowo.¹⁰

Wszystkie szkoły przestały istnieć na mocy układu z 26 lipca 1944 roku zawartego między PKWN a rządem ZSRR, który unieważniał akty prawne wydane podczas okupacji niemieckiej. Władze zgodziły się na otwieranie szkół tylko na tych obszarach, na których funkcjonowały one przed wybuchem wojny.¹¹

Ukraińcy z Lubelszczyzny szybko podjęli inicjatywę na rzecz utworzenia szkół z ich ojczystym językiem. Już 17 sierpnia 1944 roku przedstawiciele tej społeczności z Hrubieszowa udali się w tym celu do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego, a cztery dni później do inspektora szkolnego w Hrubieszowie.

⁵ J. Doroszewski, *Ukraińskie organizacje oświatowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, Lublin 1998, s. 85.

⁶ M. Syrnyk, *op. cit.*, s. 151.

⁷ M. Walczak, *Szkolnictwo ukraińskie w Generalnej Guberni (1939–1945)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1992, nr 3/4, s. 141–143.

⁸ M. Jasiak, *Stanowisko i los Ukraińców w Generalnym Gubernatorstwie (bez Galicji) w latach okupacji niemieckiej*, [w:] *Polska–Ukraina: trudne pytania*, t. IV, Warszawa 1999, s. 205.

⁹ M. Iwanicki, *Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Niemcy w Polsce w latach 1918–1990*, Siedlce 1991, s. 71.

¹⁰ M. Jasiak, *op. cit.*, s. 205.

¹¹ E. Mironowicz, *Polityka narodowościowa PRL*, Białystok 2000, s. 54.

W związku z brakiem reakcji 27 sierpnia tego roku w Resorcie Oświaty PKWN złożono petycję podpisaną przez 230 osób, w której domagano się:

- uruchomienia szkół ukraińskich na terenie powiatu hrubieszowskiego,
- zgody na kontynuowanie nauczania w seminarium nauczycielskim, przekształcenia szkoły handlowej na gimnazjum kupieckie oraz szkoły krawieckiej na gimnazjum krawieckie,
- utworzenia w Hrubieszowie gimnazjum ogólnokształcącego,
- przyznania kwalifikacji nauczycielom ukraińskim i dopuszczenia do nauczania nauczycieli po studiach zagranicznych,
- mianowania nauczyciela ukraińskiego na inspektora dla szkół ukraińskich,
- zachowania we wszystkich szkołach ukraińskich języka ukraińskiego jako wykładowego, a polskiego jako języka państwowego.¹²

Pod wpływem nacisków ukraińskich próbę określenia zasad dotyczących funkcjonowania szkolnictwa ukraińskiego przedstawiło w Okólniku nr 3 z 24 sierpnia 1944 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego. Na początku podkreślono w nim nadrzędność tworzenia szkół polskich. Szkoły ukraińskie miały powstawać w miejscowościach, gdzie rodzice przedłożyliby inspektorowi szkolnemu spis dzieci w wieku szkolnym (7–14 lat), opis warunków lokalowych oraz wykaz proponowanych nauczycieli. Placówki takie mogły powstawać w obwodach szkolnych, w których mieszkało przynajmniej 40 dzieci ukraińskich. Jeżeli w danej miejscowości istniała dobrze zorganizowana szkoła polska, to nauka dla dzieci ukraińskich miała odbywać się na kompletach. Nauczać w nich mogli wyłącznie nauczyciele, którzy zdobyli uprawnienia w szkołach polskich.¹³ 31 sierpnia 1944 roku delegacja ukraińska została przyjęta przez inspektora szkolnego w Hrubieszowie i wysunęła postulaty dotyczące: utworzenia szkół ukraińskich w powiecie, przyjmowania do pracy nauczycieli z kwalifikacjami zdobytymi podczas okupacji, zaangażowania w Hrubieszowie w charakterze zastępcy i inspektora jednego z ukraińskich nauczycieli, zorganizowania w Hrubieszowie państwowego gimnazjum ogólnokształcącego, seminarium nauczycielskiego, gimnazjum handlowego, szkoły krawieckiej, utworzenia jeszcze w innej miejscowości szkoły średniej. Inspektor, powołując się na Okólnik Kuratorium z 24 sierpnia 1944 roku, poinformował delegację o warunkach tworzenia szkół oraz o zarządzonym przez niego spisie dzieci ukraińskich zamieszkałych w Hrubieszowie, które nie zgłosiły się do szkoły. Ponadto podkreślił, że w przypadku braku wymaganych przynajmniej 40 dzieci ukraińskich będzie im zapewniona odrębna nauka religii i języka ukra-

¹² Archiwum Akt Nowych, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, Resort Oświaty XIV/17 (dalej: AAN, PKWN, Resort Oświaty), Rezolucja Ukraińców z powiatu hrubieszowskiego do Resortu Oświaty PKWN z 27 VIII 44 r., k. 15–16.

¹³ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946*, t. 1; *Dokumenty 1944–1945*, red. E. Misiło, Warszawa 1996, s. 20.

ńskiego. Takie postawienie sprawy nie zadowoliło delegacji ukraińskiej, która zażądała oddzielnej i pełnej siedmioklasowej szkoły, nawet gdyby miało do niej uczęszczać mniej niż 40 osób. Ostatecznie sprawę odłożono do czasu przeprowadzenia spisu.¹⁴

Prawne uregulowania w sprawie szkolnictwa ukraińskiego przyniosło zarządzenie Resortu Oświaty PKWN z 5 września 1944 roku. Według przedstawionych w nim wytycznych:

- szkoła ukraińska mogła być utworzona na żądanie rodziców co najmniej 40 dzieci,
- ukraińskie szkoły prywatne obowiązywały takie same zasady organizacyjne jak polskie,
- we wszystkich typach szkół ukraińskich obowiązkowa była nauka języka polskiego,
- inspektoraty szkolne i kuratoria miały nie dopuścić do nauczania nauczycieli, którzy współpracowali z okupantem, oraz czuwać nad właściwymi pomocami i podręcznikami do nauki.¹⁵

20 września 1944 roku na konferencji w Kuratorium w Lublinie omawiano m.in. sprawy organizowania szkolnictwa na terenie powiatu hrubieszowskiego w obwodach z przewagą ludności polskiej lub ukraińskiej. Pojawiły się wątpliwości, co robić w przypadku obwodów zamieszkałych w połowie przez obydwie narodowości.¹⁶ Według wytycznych Kuratorium tam, gdzie miejscowa ludność zażądała otwarcia szkoły z ukraińskim językiem nauczania i liczba dzieci przekraczała 40, można było wprowadzić obok polskiego język ukraiński do szkoły z 1 nauczycielem. Jeżeli dzieci było mniej niż 40, pozostawał tylko język polski. Ponadto zasugerowano, aby w szkołach z 2 lub więcej nauczycielami organizowano kompletowe nauczanie języka ukraińskiego w celu uniknięcia konieczności zorganizowania oddzielnych szkół dla dzieci ukraińskich.¹⁷ W październiku tego roku władze zgodziły się na zorganizowanie w Hrubieszowie szkoły powszechnej i gimnazjum z ukraińskim językiem nauczania. Upoważniony do zorganizowania gimnazjum został były dyrektor Szkoły Handlowej Piotr Koziuk.¹⁸ Zosta-

¹⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie, Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego 76 (dalej: APL, KOSL), Pismo inspektora szkolnego w Hrubieszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 1 IX 44 r., k. 9–11.

¹⁵ AAN, PKWN, Resort Oświaty XIV/17, Zarządzenie Resortu Oświaty PKWN w sprawie szkolnictwa ukraińskiego z 5 IX 44 r., k. 22–24.

¹⁶ APL, KOSL 76, Pismo inspektora szkolnego w Hrubieszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 25 IX 44 r., k. 12.

¹⁷ APL, KOSL 76, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Hrubieszowie z 10 X 44 r., k. 13.

¹⁸ APL, KOSL 20, Odpis upoważnienia starosty hrubieszowskiego dla Piotra Koziuka z 19 X 44 r., k. 10.

ło ono przeorganizowane z byłego prywatnego gimnazjum poprzez wpisanie uczniów kursu drugiego, trzeciego i czwartego do klasy II, III i IV. Do klasy I przyjęto dzieci z VII klasy powszechnej szkoły ukraińskiej. W gimnazjum, które było jedyną tego typu placówką w województwie lubelskim, pracowało 9 nauczycieli i było 120 uczniów, w tym 8 z terenu miasta. W powiecie hrubieszowskim na dzień 19 października 1944 roku istniało 60 szkół powszechnych, w tym 7 z ukraińskim językiem wykładowym. Według informacji hrubieszowskiego wizytatora szkół Tomasza Łyska w gminie krystynopolskiej, bełskiej, waręžskiej, chorobrowskiej były jeszcze: „czynne tu i ówdzie szkoły powszechne z ukraińskim językiem nauczania powstałe w czasie okupacji niemieckiej”. Nauczyciele z tych terenów nie zgłaszali się do miejscowego inspektora z podaniami o zatwierdzenie szkół według nowych przepisów. Wpłynęło za to 5 podań mieszkańców z innych gmin z prośbą o utworzenie szkół z ukraińskim językiem nauczania. Przeprowadzona inspekcja w szkole ukraińskiej w Hrubieszowie, w której naukę pobierało 311 dzieci, wykazała niski poziom nauczania. Podobna sytuacja panowała w szkole w Husynnem, gdzie kształciło się 76 dzieci.¹⁹

W zasadzie niemal wszystkie podania rodziców w sprawie tworzenia szkół przesyłane za pośrednictwem hrubieszowskiego Inspektoratu Szkolnego do Kuratorium w Lublinie były rozpatrywane pozytywnie. W celu uzyskania pozytywnej decyzji było niezbędne przedstawienie informacji o warunkach lokalowych szkoły oraz przedstawienie wykazu podręczników. Kwestie lokalowe napotkały nieraz na przeszkody niezależne od organizatorów, np. w Czerniczynie szkoła została poważnie uszkodzona przez nieznaną grupę zamachowców. Istniały także problemy z kadrą nauczycielską, co zresztą dotyczyło i polskiej oświaty. W przypadku nauczycieli ukraińskich wymagano zaświadczenia z Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa, dzięki temu weryfikowano kandydatów pod kątem ich wcześniejszej działalności. Wielu nauczycieli wobec działań zbrojnych podziemia ukraińskiego i ogólnej niespokojnej sytuacji przenosiło się z czasem na inne tereny, co stwarzało problemy w zachowaniu stabilizacji ukraińskiego systemu nauczania.²⁰ Przeszkodą w rozwijaniu się szkolnictwa była też rozpoczęta, w wyniku zawartej 9 września 1944 roku umowy między PKWN a rządem USRR, akcja wysiedleńcza ludności ukraińskiej za Bug, co jeszcze bardziej komplikowało sytuację w powiecie. W miejscowości Preresławice, mimo uzyskanej zgody na otwarcie szkoły, sprawa nie doczekała się realizacji. Po akcji podziemia ukraińskiego została zniszczona część wsi łącznie ze szkołą, a mieszkańcy wkrótce potem za-

¹⁹ APL, KOSL 20, Sprawozdanie wizytatora szkół Tomasza Łyska z wizytacji Inspektoratu Szkolnego w Hrubieszowie odbytej 13 i 18 XI 44 r., k. 2–3.

²⁰ APL, KOSL 20, Pismo inspektora szkolnego w Hrubieszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 18 XI 44 r., k. 3.

deklarowali wyjazd do USRR.²¹ Pod koniec 1944 roku w związku z wyjazdem Ukraińców z Hrubieszowa zlikwidowano tamtejsze szkoły ukraińskie. Dla uczęszczających do szkoły powszechnej dzieci, które pochodziły z powiatu, a jeszcze nie wyjechały na Wschód, zorganizowano szkołę w Brodnicy.²²

W powiecie biłgorajskim do października 1944 roku ze względu na brak 113 nauczycieli nie zorganizowano 68 szkół powszechnych. Ukraińcy wystosowali tylko 2 podania dotyczące zorganizowania szkół w miejscowościach Zamch i Babice, na które władze wyraziły zgodę, o ile zostaną zachowane warunki Okólnika Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 24 sierpnia 1944 roku.²³ W październiku tego roku do Kuratorium wpłynęło także nietypowe podanie mieszkańców Tarnogrodu domagających się zorganizowania gimnazjum kupieckiego z rosyjskim językiem nauczania. Sprawa była na tyle złożona, że Kuratorium przesała podanie do Resortu Oświaty PKWN z propozycją ewentualnego tymczasowego utworzenia szkoły w tej miejscowości.²⁴ W celu zapoznania się ze sprawą na miejscu wysłano do Tarnogrodu wizytatora. Według informacji miejscowego Urzędu Gminy w przedwojennych spisach ludności mieszkańcy tego rejonu figurowali jako Polacy wyznania prawosławnego, a ich językiem nie był polski, ukraiński czy rosyjski tylko „tutejszy”, tzw. chachłacki. Przybyli podczas okupacji z Małopolski Wschodniej agitatorzy uznali tę ludność za Ukraińców i założyli szkołę ukraińską. Po wojnie utworzono szkołę polską, do której zapisało się część dzieci wyznania prawosławnego. Zapytane podczas wizytacji dzieci, czy są Polakami, odpowiedziały przecząco, określając się jako osoby prawosławne. Według urzędowych spisów gminy Tarnogród z 15 października 1944 roku, 804 mieszkańców miejscowości określiło się jako Rusini, a 974 jako Polacy. W opinii wizytatora nie było potrzeby otwierania szkoły z rosyjskim językiem wykładowym. Pewną presję dotyczącą utworzenia szkół ukraińskich na tym terenie próbował wywierać sowiecki komendant wojenny w Biłgoraju, gen. Ponomarow, który w tej sprawie zwrócił się do inspektora szkolnego w Biłgoraju, jednak postępujące wysiedlenia ludności do USSR uniemożliwiły tworzenie nowych szkół.²⁵

Przypadki ingerencji sowieckich czynników wojskowych w sprawy szkolne miały miejsce także w powiecie krasnostawskim. 11 września 1944 roku miej-

²¹ APL, KOSL 76, Pismo inspektora szkolnego w Hrubieszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 20 XI 44 r., k. 36.

²² APL, KOSL 76, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Hrubieszowie z 15 I 45 r., k. 25.

²³ APL, KOSL 18, Sprawozdanie z lustracji szkół powszechnych w powiecie biłgorajskim przeprowadzonej 18 IX i 19 X 44 r., k. 4.

²⁴ AAN, PKWN, Resort Oświaty XIV/17, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do Resortu Oświaty PKWN z 10 X 44 r., k. 42.

²⁵ APL, KOSL 18, Sprawozdanie z lustracji szkół powszechnych w powiecie biłgorajskim z 18 i 19 X 44 r., k. 3–4.

scowy inspektor szkolny został wezwany do kapitana Wasilewskiego z Wydziału Politycznego Armii Czerwonej w Krasnymstawie, który zażądał utworzenia w ciągu 48 godzin szkół ukraińskich, po czym w ciągu kolejnych 48 godzin złożenia sprawozdania z realizacji tego zadania. Wskutek tego zostały utworzone szkoły w Brzezinach, Kraśniczynie, Drewnikach i Wierzchowiskach.²⁶ W kwestii tej władze szkolne PKWN interweniowały u gen. Bułganina, u którego uzyskały zapewnienie, że przedstawiciele armii sowieckiej nie będą mieszać się w podobne sprawy. Przeprowadzona w nowo powstałych szkołach wizytacja Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego wykazała poważne zaniedbania. W Kraśniczynie i Brzezinach nie odbywały się zajęcia, w pierwszej z powodu niezgłoszonego władzom oświatowym złego stanu zdrowia nauczyciela, a w drugiej przez samowolne oddalenie się pedagoga z miejsca pracy. Podobnie było w Wierzchowiskach, gdzie zajęcia się nie odbywały ze względu na prawosławne święto, a w Drewnikach miejscowy nauczyciel wyjechał na Wschód. Okazało się także, że nauczyciele nie posiadali odpowiednich kwalifikacji zawodowych, a używane podręczniki pochodziły z czasów okupacji.²⁷ Kuratorium skrytykowało inspektora w Krasnymstawie za samowolne wydanie zgody na zorganizowanie tych szkół, tym bardziej że ludność ukraińska nie starała się o ich utworzenie i była zaskoczona, że powstały. Według opinii wizytatora z Kuratorium, fakt utworzenia szkół miał negatywne konsekwencje, ponieważ: „niepotrzebnie rozbudził tylko myśli ludności w tym kierunku”. Zarządzono zamknięcie szkół Wierzchowiskach, Brzezinach i Drewnikach oraz usunięcie nauczycieli nieposiadających odpowiednich kwalifikacji.²⁸ Szkoła w Kraśniczynie nie została zlikwidowana, co było zasługą mieszkańców okolicznych wsi interweniujących w tej sprawie w Kuratorium w Lublinie.²⁹

Podczas organizowania szkół ukraińskich baczna uwagę zwracano na podręczniki wykorzystywane do nauki. Do czasu wydania nowych obowiązujące były propozycje zawarte w „Wykazie książek dla bibliotek z ruskim językiem nauczania za okres 1928–1939” Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Dla nowo utworzonych szkół znalezienie odpowiednich książek sprawiało duże trudności. Przez pewien czas korzystano z podręczników wydanych podczas okupacji, które zawierały antypolskie treści, np. w podręczniku do historii Iwana Petrenki granice Ukrainy sięgały do Wisły, a w broszurce *Z książką i gazetą do narodu* napisano m.in.: „wszyscy z radością powitali wiadomość, że

²⁶ APL, KOSL 20, Pismo inspektora szkolnego w Krasnymstawie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 11 X 44 r., k. 4–5.

²⁷ APL, KOSL 21, Sprawozdanie z lustracji szkół w powiecie krasnostawskim w dniach 12 i 14 X 44 r., k. 9–12.

²⁸ APL, KOSL 21, Pismo wizytatora szkół Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Krasnymstawie z 18 X 44 r., k. 2–3.

²⁹ APL, KOSL 77, Pismo inspektora szkolnego w Krasnymstawie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 25 X 44 r., k. 16.

w przeciągu trzech tygodni upadła Polska”.³⁰ Inne zakwestionowane przez władze oświatowe książki to: *Sto czterdzieści pieśni* (Kraków 1940), *Ukraińska czytanka na klasę IV* (Kraków 1940), E. J. Pelenskyj, *Deutsches Lesebuch für die dritte Klasse ukr. Volksschulen* (Kraków–Lemberg 1943) oraz *W dzień śmierci naszego wodza* (referat dla dzieci ukraińskich i młodzieży).³¹

Także w powiecie chełmskim pojawiły się inicjatywy na rzecz utworzenia szkół z wykładowym językiem ukraińskim. 15 września 1944 roku przedstawiciele tej mniejszości zwrócili się do Resortu Oświaty PKWN z prośbą o utworzenie w Chełmie czteroletniego gimnazjum, liceum ogólnokształcącego i technicznego, szkoły rzemieślniczej i powszechnej. Na organizatorów tych placówek wyznaczono Dymitra Lubycza, Borysa Zajaca, Lwa Riobczuka i Piotra Romańczuka.³² W piśmie z 11 października 1944 roku Ukraińcy poinformowali Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego, że w wyniku omówienia spraw dotyczących powołania żądanych szkół w Resorcie Oświaty PKWN uzyskano zapewnienie, że placówki takie są dozwolone i powinny być otwarte w Chełmie.³³

Na terenie powiatu Biała Podlaska wpłynęły prośby mieszkańców dotyczące uruchomienia szkół ukraińskich w 6 miejscowościach, m.in. w Lacku i Zaświatyczach. Ze względów formalnych (brak przedstawionego spisu dzieci i wykazu podręczników oraz niewskazanie budynku, gdzie miała się mieścić nowa szkoła) zostały do czasu uzupełniania odrzucone.³⁴ W miejscowościach Połoski i Kostomłoty zaproponowano rodzicom, którzy domagali się szkół ukraińskich, aby ich dzieci uczyły się w jednej szkole z dziećmi narodowości polskiej. Zapewniono im tam odrębną naukę języka ojczystego.³⁵

We Włodawie władze szkolne zakwestionowały zgodę wydaną przez przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej na założenie ukraińskiej szkoły prywatnej. W uzasadnieniu decyzji stwierdzono, że jest zbyt mało dzieci na zorgani-

³⁰ AAN, PKWN, Resort Oświaty XIV/17, Zagadnienie szkół narodowościowych na terenie Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 30 X 44 r., k. 8.

³¹ APL, KOSL 2, Sprawozdanie z lustracji szkół w powiecie krasnostawskim w dniach 18 i 14 X 44 r., k. 13.

³² AAN, PKWN, Resort Oświaty XIV/17, Podanie mieszkańców Chełma narodowości ukraińskiej do Resortu Oświaty PKWN z 15 IX 44 r., k. 44.

³³ AAN, PKWN, Resort Oświaty XIV/17, Podanie przedstawicieli mniejszości ukraińskiej z Chełma do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 11 X 44 r., k. 6; w materiałach źródłowych brak informacji dotyczących dalszego biegu sprawy.

³⁴ APL, KOSL 81, Podanie mieszkańców ze wsi Lack do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 2 X 44 r. k. 13.; APL, KOSL 81, Podanie mieszkańców wsi Zaświatycze do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 9 X 44 r., k. 15.

³⁵ APL, KOSL 73, Pismo inspektora szkolnego w Białej Podlaskiej do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w sprawie szkoły w Połoskach z 13 XI 44 r., k. 9; APL, KOSL 73, Podanie inspektora szkolnego w Białej Podlaskiej do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w sprawie szkoły w Kostomłotach z 16 XII 44 r., k. 7.

zowanie odrębnej szkoły.³⁶ Na skutek skargi złożonej 9 września 1944 roku przez byłą Opiekę Szkolną szkoły ukraińskiej we Włodawie do wiceprzewodniczącej PKWN Wandy Wasilewskiej dochodzenie w tej sprawie przeprowadził naczelnik Wydziału Szkół Powszechnych Resortu Oświaty PKWN K. Chomicz oraz przedstawiciele Kuratorium. W wyniku zebranych na miejscu informacji stwierdzono, że zamieszkałych we Włodawie dzieci ukraińskich w wieku szkolnych było 14, z czego 4 uczęszczało do polskiej szkoły powszechnej, a 5 zgłoszono do wyjazdu repatriacyjnego. Po rozmowach z delegatami ukraińskimi uzgodniono, że nie ma podstaw do powstania odrębnej szkoły ukraińskiej we Włodawie. W związku z tym delegaci poprosili o podniesienie stopnia organizacyjnego szkoły ukraińskiej w Susznie, w której uczyło się 72 dzieci.³⁷ Także na tym terenie wystąpiły problemy z podręcznikami. W przesłanej do Kuratorium prośbie o zorganizowanie szkoły ukraińskiej mieszkańcy wsi Siedliszcze napisali m.in.: „usunęliśmy kilka czytanek niezgodnych z duchem teraźniejszym. Prosimy nie robić nam trudności, gdyż obecnie o podręczniki przedwojenne jest bardzo trudno. Dzieci swoje chcemy wychować w języku ojczystym w lojalności do państwa polskiego”. Pomimo to Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego uzależniło wydanie pozytywnej opinii od zlikwidowania niedozwolonych podręczników z okresu okupacji.³⁸ Problem ten pojawił się także podczas spotkania inspektora szkolnego we Włodawie w sprawie organizowania szkół z mieszkańcami gromad Suszno i Korolówka. Przedstawiciele miejscowej społeczności prosili o możliwość wykorzystywania podręczników z czasów okupacji, a także pytali o kwestie dotyczące przechodzenia dzieci ukraińskich do szkół polskich, sprawę repatriacji i o stosunek władz polskich do Ukraińców jako odrębnej grupy narodowej. Po tym spotkaniu, według opinii inspektora, część ludności ukraińskiej nadal znajdowała się pod wpływem ideologii nacjonalistycznej. Szkoły ukraińskie mogłyby powstawać na tym terenie, ale tylko z odpowiednio dobranymi nauczycielami, którzy wyeliminowałyby te niekorzystne oddziaływania.³⁹

W roku 1945 roku nastąpiło stopniowe zahamowanie rozwoju szkolnictwa spowodowane trwającą w tym czasie akcją wysiedleńczą. Były jednak i takie miejscowości, gdzie pomimo niepewnej sytuacji Ukraińcy nadal starali się o zorganizowanie odrębnych szkół i składali w tej sprawie podania do lubelskiego Ku-

³⁶ APL, KOSL 87, Pismo inspektora szkolnego we Włodawie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 17 IX 44 r., k. 7.

³⁷ APL, KOSL 87, Sprawozdanie z dochodzenia przeprowadzonego w sprawie utworzenia szkoły ukraińskiej we Włodawie z 2 XII 44 r., k. 87.

³⁸ APL, KOSL 87, Podanie mieszkańców ze wsi Siedliszcze do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego z 1 XII 44 r., k. 56.

³⁹ APL, KOSL 31, Sprawozdanie z lustracji włodawskiego obwodu szkolnego przez wizytatora Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w dniach 23–25 IX 44 r., k. 3–5.

ratorium. Tak było w przypadku miejscowości Klusowo w gminie Krystynopol i Budzynin w gminie Bełz w powiecie hrubieszowskim. Były to o tyle specyficzne regiony, że należały do przedwojennego województwa lwowskiego, w którym istniały przed wojną szkoły ukraińskie. W związku z tym Kuratorium wyraziło zgodę na utworzenie szkół w tych miejscowościach mimo formalnych uchybień w podaniu mieszkańców z Budzynia.⁴⁰

W powiecie tomaszowskim ze względu na trwające tam walki z podziemiem ukraińskim dopiero w 1945 roku zaczęły napływać podania z miejscowości: Kornie, Teniatyska, Potok, Wólka Wierzbicka, Wierzbica, Ulhówek, Rzeczyca, Nowosiółki Kardynalskie, Korczmin i Lubycza Królewska, dotyczące założenia szkół ukraińskich. Były one jednak nierozpatrywane ze względu na brak możliwości dotarcia do nich przedstawicieli władz.⁴¹ Tylko w Uhnowie, gdzie istniał silny posterunek MO, w październiku tego roku powstały dwie szkoły: polska i ukraińska. Żądanie utworzenia szkoły zostało wysunięte przez wójta gminy Uhnów, reprezentującego w tej kwestii poglądy zamieszkałej na tym terenie ludności ukraińskiej, podczas spotkania z Mikołajem Korolką, przewodniczącym delegacji ukraińskiej, na konferencji w Ministerstwie Administracji Publicznej w sierpniu 1945 roku, na której delegaci ludności ukraińskiej z województw krakowskiego, rzeszowskiego i lubelskiego zażądali m.in. własnego szkolnictwa.⁴² W grudniu 1945 roku szkoła w Uhnowie liczyła 4 nauczycieli i 222 uczniów i była jedyną szkołą ukraińską w województwie. Wszystkie inne w wyniku akcji wysiedleńczej zostały zlikwidowane, a niewysiedlonych jeszcze uczniów włączono do polskich

⁴⁰ APL, KOSL 76, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Hrubieszowie w sprawie szkoły w Klusowie z 15 V 45 r., k. 56; APL, KOSL 76, Pismo inspektora szkolnego w Hrubieszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w sprawie szkoły w Budzyninie z 18 V 45 r., k. 60.

⁴¹ APL, KOSL 86, Podanie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego dotyczące utworzenia szkół ukraińskich w miejscowościach Kornie, Teniatyska i Potok z 16 X 45 r., k. 91; APL, KOSL 86, Pismo inspektora szkolnego w Tomaszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w sprawie powstania szkoły w Nowosiółkach Kardynalskich z 28 X 45 r., k. 121; APL, KOSL 86, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Tomaszowie w sprawie otwarcia szkół w Wólce Wierzbickiej, Wierzbicy, Ulhówku i Rzeczycy z 7 II 45 r., k. 124; APL, KOSL 86, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Tomaszowie w sprawie szkoły w Korczminie z 19 XII 45 r., k. 133; APL, KOSL 86, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Tomaszowie w sprawie utworzenia szkoły w Lubyczy Królewskiej z 18 XII 45 r., k. 126.

⁴² APL, KOSL 86, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego do inspektora szkolnego w Tomaszowie w sprawie szkoły w Uhnowie ze 145 r., b.d.d, k. 9; APL, KOSL 86, Pismo inspektora szkolnego w Tomaszowie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w sprawie szkoły w Uhnowie z 15 IX 45 r., k. 84; APL, KOSL 86, Informacje Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego dotyczące sprawy organizowania szkół ukraińskich na terenie powiatu tomaszowskiego z 22 X 45 r., k. 120; APL, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny 55, Protokół z zebrania delegatów ukraińskiej ludności powiatu tomaszowskiego z 5 VIII 45 r., k. 19–21.

szkół powszechnych.⁴³ Ostatnią inicjatywą na rzecz szkolnictwa ukraińskiego była skarga sołtysa miejscowości Lubycza Królewska do Ministerstwa Oświaty z grudnia 1945 roku, w której domagał się otwarcia takiej szkoły. Jednak ze względu na trwające walki władze oświatowe nadal nie mogły się tam dostać i sprawy nie udało się załatwić.⁴⁴

Działania na rzecz powstawania szkół ukraińskich wiązały się także z nadzieją, że mogą one wpłynąć na zmianę decyzji władz co do postanowień o wysiedleniu do USRR, czego przeciwnikiem była większość ludności ukraińskiej. Jednak zakończenie akcji wysiedleńczej w 1946 roku przyniosło ostateczną likwidację szkolnictwa ukraińskiego na terenie Lubelszczyzny (tabela 1).

Dopiero po kilku latach pojawiły się sprzyjające warunki do powstania, w ograniczonym zakresie, szkolnictwa ukraińskiego. Przełomowe znaczenie dla tej kwestii miała uchwała w „sprawie środków zmierzających do poprawy sytuacji gospodarczej ludności ukraińskiej i wzmożenia wśród niej pracy politycznej” Biura Politycznego KC PZPR z 4 kwietnia 1952 roku, w której poruszono tematykę związaną ze szkolnictwem ukraińskim. W uchwale zalecono, aby komitety wojewódzkie PZPR i prezydium wojewódzkich rad narodowych rozważyły możliwość wprowadzenia nauki tego języka do szkół znajdujących się w powiatach licznie zamieszkiwanych przez ludność ukraińską. Odgórnie realizacją tego zadania zajęło się Ministerstwo Oświaty, w którym utworzono Wydział Szkolnictwa z Niepolskim Językiem Nauczania. Początkowo główne wysiłki skierowano na tereny, gdzie przesiedlono ludność ukraińską. 20 sierpnia 1952 roku Ministerstwo Oświaty wydało zarządzenie, w którym stwierdzono, że warunkiem rozpoczęcia nauki języka ukraińskiego w szkole jest zgoda rodziców minimum 10 dzieci. Początkowo sprawiało to trudności ze względu na obawy ludności ukraińskiej przed ujawnieniem swojej przynależności narodowej.⁴⁵

Na Lubelszczyźnie, gdzie wiele ukraińskich szkół zlikwidowano w następstwie repatriacji ludności ukraińskiej do ZSRR, kwestią tą zajęto się w czerwcu 1953 roku. W tym czasie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie przedstawiło dyrektywy dotyczące polepszenia sytuacji mniejszości ukraińskiej w województwie. Wśród nich wymieniono także potrzebę istnienia języka ukraińskiego jako dodatkowego przedmiotu nauczania.⁴⁶ Bardziej konkretne działania

⁴³ APL, KOSL 42, Wykaz powiatowych szkół powszechnych w roku szkolnym 1945/46 w powiecie tomaszowskim według stanu na 1 XII 45 r., b.p.

⁴⁴ APL, KOSL 86, Pismo inspektora szkolnego w Tomaszowie w sprawie szkoły w Lubyczy Królewskiej z 2 I 46 r., k. 128.

⁴⁵ I. Hałagida, *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957*, Warszawa 2003, s. 96–97.

⁴⁶ APL, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Urząd Spraw Wewnętrznych I 56 (dalej: APL, PWRN, USW), Wytoczne w sprawie pracy na odcinku narodowościowym PWRN w Lublinie z 9 VI 53 r., b.p.

Tab. 1. Szkoły ukraińskie w woj. lubelskim w latach 1944–1946

Powiat	Miejscowość	Stopień organizacyjny szkoły
Biała Podlaska	Kąty*	I st.
	Kostomłoty*	I st.
	Połoski	I st.
Biłgoraj	Babice	I st.
	Zamch	I st.
Hrubieszów	Bełż	I st.
	Brodzica	I st.
	Budzynin	I st.
	Czerniczyn	I st.
	Dołhobyczów	I st.
	Husynne	I st.
	Hrubieszów	II st. oraz gimnazjum
	Klusów	I st.
	Kobło	I st.
	Matcze	I st.
	Teratyn	I st.
Krasnystaw	Brzeziny	I st.
	Drewniki	I st.
	Kraśniczyn	I st.
	Wierzchowiny	I st.
Tomaszów	Uhnów	I st.
Włodawa	Korolówka	I st.
	Różanka*	I st.
	Siedliszcze	I st.
	Suszno	I st.

* Nauka języka ukraińskiego w szkołach polskich. Źródło: oprac. własne na podst. KOSL.

podjęto na naradzie zorganizowanej 1 grudnia 1955 roku w Komitecie Wojewódzkim PZPR z inicjatywy PWRN w Lublinie, gdzie zobligowano Wydział Oświaty do przygotowania 5 nauczycieli z odpowiednimi kwalifikacjami do nauki języka ukraińskiego w 5 szkołach (po 2 w powiatach Biała Podlaska i Włodawa i 1 w powiecie Parczew).⁴⁷ Na podstawie tych zaleceń wydział PPRN we Włodawie przeprowadził w poszczególnych miejscowościach zebrania z rodzicami dotyczące nauki języka ukraińskiego w szkołach. Zainteresowanie było jednak niewielkie, ponieważ tylko w dwóch wsiach znaleźli się rodzice, którzy zgłosili chęć zapisania dzieci na naukę języka ukraińskiego. W Siedliszczach zapisano 27 dzieci, dzięki czemu 2 grupy uczniów rozpoczęły naukę 1 lutego 1956 roku. W marcu tego roku naukę rozpoczęło także 13 dzieci w Szkole Podstawowej w Zachajkach.

⁴⁷ APL, PWRN, USW I 221, Informacje PWRN w Lublinie z narady odbytej w KW PZPR w Lublinie z 1 XII 55 r., k. 7.

W Holi zapisano 9 dzieci, ale ze względu na brak nauczyciela i wymaganej liczby 10 uczniów zaniechano nauki języka ukraińskiego w miejscowej szkole podstawowej. Niechętnie podejście rodziców do potrzeby nauczania języka ojczystego wynikało ze strachu przed ujawnieniem ukraińskiego pochodzenia.⁴⁸ Trzecim punktem nauczania języka ukraińskiego była Szkoła Podstawowa w Kodeńcu, gdzie od 1 lutego 1956 roku rozpoczęło naukę, podobnie jak w Siedliszczach, 27 uczniów podzielonych na 2 grupy wiekowe (klasy II–IV oraz V–VII). Na naukę języka ukraińskiego przeznaczono 3 godziny tygodniowo.⁴⁹ W następnym roku szkolnym 1956/1957 dzięki staraniom władz oświatowych udało się uruchomić naukę języka ukraińskiego w 7 szkołach (zob. tabela 2).

Tab. 2. Wykaz szkół z dodatkowym nauczaniem języka ukraińskiego w roku szkolnym 1956/1957

Powiat	Nazwa miejscowości	Liczba uczniów	
		I grupa	II grupa
Biała Podlaska	Międzylesie	11	10
	Zabłocie	10	–
Parczew	Kodeniec	14	12
Włodawa	Siedliszcze	13	15
	Zachajki	22	27
	Suchawa	–	–
Tomaszów	Hrebenne	12	19

Źródło: APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 24 IX 56 r., k. 2–3.

Ze względu na zbyt małą liczbę dzieci nie udało się zorganizować nauki języka ukraińskiego w szkołach w Jabłecznej, Lisznie i Olszance w powiecie Biała Podlaska.⁵⁰

Trudności związane z wprowadzaniem nauki języka ukraińskiego do szkół zmusiły Ministerstwo Oświaty do zmian. W Okólniku z 4 grudnia 1956 roku dopuszczono wprowadzenie nauki języka przy 7 chętnych dzieciach. Lekcje miały być przeprowadzone 3 razy w tygodniu, począwszy od II klasy. Przy niewielkiej liczbie zgłaszanych uczniów dopuszczono organizowanie kompletów z 2 lub 3 sąsiednich klas, np. II i II lub IV i V. W przypadku braku zawodowych nauczycieli

⁴⁸ APL, PWRN, USW I 221, Notatka informacyjna z przebiegu pracy wśród ukraińskiej mniejszości w powiecie Włodawa z 28 I 56 r., k. 29; APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włodawie do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 12 IV 56 r., b.p.

⁴⁹ APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Informacje dotycząc nauczania języka ukraińskiego w powiecie Parczew z 1956 r., b.d.d., b.p.

⁵⁰ APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Telefoniczna wiadomość PPRN w Białej Podlaskiej z 1 IX 56 r., b.p.

wyrażono zgodę na zatrudnianie nauczycieli niezawodowych, którzy znali język ukraiński i którzy musieli w późniejszym czasie się doksztalcić. W 1959 roku w uzupełnieniu Okólnika z 4 grudnia 1956 roku Ministerstwo Oświaty zgodziło się na zwolnienie systematycznie uczących się języka ukraińskiego uczniów klas V–VII z nauki języka obcego. Ponadto postanowiono, że oprócz nauki języka ukraińskiego uczniowie powinni być zaangażowani w zajęcia pozalekcyjne w postaci kółek czytelniczych i zespołów pieśni ukraińskiej.⁵¹

Dużym problemem dla szerszego propagowania idei nauki języka ukraińskiego w szkołach była postawa rodziców, często niezainteresowanych taką formą edukacji dzieci. Wynikało to z obaw przed szyskanami ze strony ludności polskiej, tym bardziej że w związku z powrotami Ukraińców z Ziem Odzyskanych kontakty pomiędzy obydwoma grupami ludności uległy pogorszeniu. W Siedliszczach pod koniec roku szkolnego spowodowało to likwidację nauki języka ukraińskiego.⁵² W związku z powrotami Ukraińców w niektórych miejscowościach pojawiły się również spory o poukraińskie budynki szkolne, które prawowici właściciele ukraińscy chcieli odebrać. Spowodowało to wytworzenie paradoksalnej sytuacji. Z jednej strony powiatowe władze administracyjne dysponowały dokumentami informującymi o tym, że dany obiekt jest własnością państwa i został przeznaczony na cele szkolne. Z drugiej zaś powracający Ukraińcy często otrzymywali formalne potwierdzenie prawa do pozostawionej własności. W Zaświatyczach w powiecie hrubieszowskim powróciła właścicielka budynku przekształconego na szkołę. Podobnie było w Lipinach w powiecie biłgorajskim, gdzie wysiedlony Ukrainiec powrócił z siedmioosobową rodziną i zajął kuchnię szkolną. W Szkole Podstawowej w Motwicy w powiecie włodawskim powracający Ukrainiec usunął z zamieszkałego w mieszkaniu służbowym kierownika szkoły i sam się tam wprowadził. W tym przypadku po interwencji I sekretarza KW PZPR w Lublinie anulowano prawo własności wysiedlonego. Do podobnych sytuacji dochodziło także w powiecie Biała Podlaska, gdzie powracający Ukraińcy zajmowali budynki szkolne w Zaharowie i Kątach. Wytworzona w ten sposób atmosfera nie sprzyjała sprawnej organizacji nauki języka ukraińskiego. Konflikty dotyczące spraw własności związane z powrotami ludności ukraińskiej pogłębiały, zdaniem kierownika Wydziału Oświaty we Włodawie, istniejące jeszcze od czasów okupacji podziały między ludnością polską a ukraińską.⁵³

⁵¹ AAN, Ministerstwo Oświaty 1753, Okólnik nr 30 Ministerstwa Oświaty z 4 XII 56 r., k. 51–53; APL, PWRN, Wydz. Oświaty VIII/36, Pismo Ministerstwa Oświaty do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 12 XII 59 r., k. 60.

⁵² APL, PWRN, Wydz. Oświaty 163, Informacje o rozpoczęciu roku szkolnego 1957/58 w powiecie Biała Podlaska, b.d.d., k. 4; APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102/I/113 II, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 24 IX 56 r., b.p.

⁵³ APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Pismo PPRN we Włodawie do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 5 VII 56 r., b.p.; APL, PWRN, Wydz. Oświaty 163, Informacje o rozpoczęciu roku szkolnego 1957/58 w powiecie Biała Podlaska, b.d.d., k. 1.

Inne trudności dotyczyły zbyt małej liczby podręczników i pomocy dydaktycznych do nauki języka ukraińskiego. Brakowało także programów nauczania tego języka. Często nie potrafiono właściwie rozdysponować posiadanych materiałów. W 1959 roku do PPRN we Włodawie wpłynęło 67 czasopism „Murziłki” i 6 „Ogoniok”, wykorzystywanych pomocniczo w nauce języka ukraińskiego, mimo że na tym terenie w żadnej ze szkół nie nauczano tego języka. Poza tym najbardziej popularne podręczniki *Bukwar* dla klas II, III i IV, *Czytanka* i *Elementarz* dla klas II–VII oraz *Wypisy* literackie dla klas V–VII napisane były językiem literackim, niezrozumiałym dla uczniów posługujących się gwara. Ponadto część z nauczycieli wychodziła z założenia, że jednoczesna nauka języka ukraińskiego i rosyjskiego nie przynosi dobrych efektów.⁵⁴

W zasadzie nie było problemów z doбором kadry naukowej. W 1956 roku na terenie województwa lubelskiego było 91 nauczycieli języka ukraińskiego, z czego w powiatach: Włodawa – 6, Biała Podlaska – 3, Hrubieszów – 20, Tomaszów – 40, Puławy – 12, Chełm – 12.⁵⁵ Nauczyciele języka ukraińskiego pracujący w szkołach, jak też nauczyciele niezawodowi, tzw. społeczni, uczący tylko dorywczo, byli doksztalceni na kursach wakacyjnych. W 1956 roku taki kurs zorganizowano w Sulejówku, a w 1957 roku w Miedzeszynie.⁵⁶

Na początku 1957 roku sprawą dalszego rozwoju nauki języka ukraińskiego zajęła się Komisja KW PZPR do spraw Narodowościowych w Lublinie. Na posiedzeniu Komisji 6 marca tego roku zaproponowano przyznanie pomocy dla nauczycieli szkół, gdzie zorganizowano naukę języka, oraz zapowiedziano zwalczanie przejawów dyskryminacji ludności ukraińskiej. W maju 1956 roku Wydział Oświaty PWRN w Lublinie w piśmie do Ministerstwa Oświaty zwrócił się z prośbą o umożliwienie nauki języka ukraińskiego w przypadku, gdyby w szkole było tylko 5 dzieci. Ponadto zaproponowano przyznanie większych uprawnień w tym zakresie kierownikom szkół, którzy mogli organizować zebrania dla rodziców w celu wyjaśnienia im potrzeby nauczania dzieci języka ukraińskiego. Pod koniec 1957 roku stanowisko w sprawie nauki tego języka zajął Sekretariat Komisji KC PZPR do spraw Narodowościowych, który skrytykował zbyt małe zaangażowanie Ministerstwa Oświaty. Wykazano ponadto duże zaniedbania w zakresie

⁵⁴ APL, PWRN, Wydz. Oświaty 25, Pismo kuratora Okręgu Szkolnego w Lublinie do Ministerstwa Oświaty w Warszawie z 26 XI 59 r.; k. 91; APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102 I/113 II, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 24 IX 56 r., b.p.

⁵⁵ APL, PWRN, USW I 221, Pismo Ministerstwa Kontroli Państwowej do PWRN w Lublinie z 30 I 56 r., k. 9.

⁵⁶ APL, PWRN, Wydz. Oświaty 102I/113 II, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 24 IX 56 r., b.p.; APL, PWRN, USW I 257, Pismo PWRN w Lublinie do MSW z 25 VI 57 r., k. 58; APL, PWRN, Wydz. Oświaty 25, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 20 V 60 r., k. 75.

walki z analfabetyzmem i wskazano na potrzebę podnoszenia poziomu oświaty wśród dorosłych i młodzieży pozaszkolnej.⁵⁷

Jednak tego rodzaju deklaracje ograniczały się tylko do wymiaru teoretycznego. W województwie lubelskim nauka języka ukraińskiego w szkołach cieszyła się coraz mniejszym zainteresowaniem. W styczniu 1957 roku naukę tego języka prowadziły szkoły w Hrebennem, Zabłociu, Kodeńcu, Międzylesiu i Horostycie. Z powodu braku zgody rodziców i zbyt małej liczby dzieci nie udało się wprowadzić dodatkowej nauki w szkołach w Siedliszczach, Zachajkach i Krzywowierzbie.⁵⁸ W roku szkolnym 1959/1960 udało się zorganizować naukę języka ukraińskiego tylko w 3 szkołach: w Kodeńcu, Jabłecznej i Zabłociu. W Kodeńcu kształciło się 25 dzieci, w Jabłecznej – 23, a w Zabłociu – 24. Liczba uczniów mogłaby być dużo większa, gdyby rodzice wykazali zainteresowanie tym, aby dzieci uczyły się tego języka.⁵⁹

W związku z taką sytuacją Zarząd Wojewódzki Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Lublinie skierował do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie propozycje, których realizacja mogła przynieść wzrost zainteresowania nauką języka ukraińskiego. W celu likwidacji obaw rodziców przed szykanami z powodu zapisania dzieci na naukę tego języka zaproponowano organizowanie narad kierowników szkół i członków UTSK z ludnością ukraińską. Podczas spotkań miały być wyjaśniane wszystkie kwestie związane z problematyką szkolnictwa mniejszości narodowych.⁶⁰ Sprawy dotyczące kwestii nauczania języka ukraińskiego były jednym z tematów narady, która odbyła się 28 października 1960 roku w siedzibie KW PZPR w Lublinie. Wśród uczestników znaleźli się m.in.: przedstawiciele władz oświatowych, członkowie koła UTSK w Lublinie i prezes Zarządu Głównego UTSK Grzegorz Bojarski. Oceniono, że istnienie w województwie lubelskim 3 szkół, gdzie uczy się języka ukraińskiego, które według szacunkowych danych zamieszkiwało około 15 tys. Ukraińców, było

⁵⁷ APL, KW PZPR 51/VIII/15, t. 1, Wnioski z posiedzenia Komisji KW PZPR do spraw Narodowościowych w Lublinie z 6 III 57 r., k. 32; AAN, Ministerstwo Oświaty 1753, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 4 V 57 r., k. 85; APL, PWRN, Wydz. Kultury 239, Wnioski dyskusyjne Komisji KC PZPR do spraw Narodowościowych dotyczące dalszego rozwoju pracy kulturalno-oświatowej, wychowania fizycznego i sportu wśród mniejszości narodowych w Polsce z września 1957 r., b.d.d., b.p.

⁵⁸ APL, PWRN, Wydz. Kultury 237, Analiza działalności stowarzyszeń regionalnych na terenie województwa lubelskiego z 1957 r., b.d.d., k. 3; AAN, Ministerstwo Oświaty 1753, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 2 I 57 r., k. 63.

⁵⁹ APL, PWRN, Wydział Oświaty VIII/36, Pismo Inspektoratu Oświaty w Białej Podlaskiej do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 8 XI 59 r., b.p.; APL, PWRN, Wydział Oświaty 25, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do Ministerstwa Oświaty z 25 XI 59 r., k. 43–44.

⁶⁰ APL, PWRN, USW I 257, Pismo Zarządu Wojewódzkiego UTSK w Lublinie do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 30 X 57 r., k. 65.

dalece niewystarczające. Za główną przyczynę tego stanu rzeczy uznano postępującą asymilację. Na potwierdzenie tego stanu rzeczy przewodniczący zarządu UTSK w Lublinie M. Korolko przytoczył informację z powiatu Biała Podlaska, gdzie jedna z nauczycielek namawiała do nieposługiwania się językiem ukraińskim w rozmowach między uczniami. Za niepokojące uznano także zupełnie zaniedbanie nauczania tego języka wśród dorosłych.⁶¹

Narada nie przyniosła jednak żadnych konkretnych rezultatów. Na początku 1961 roku udało się zorganizować naukę w szkołach podstawowych w Zachajkach (do której uczęszczało 33 uczniów), oraz Zabłociu (16 dzieci) i Hrebennem (15 dzieci).⁶² W styczniu 1961 roku Ministerstwo Oświaty zorganizowało spotkanie, na którym oceniono stan aktualnego szkolnictwa wśród mniejszości narodowych. W konferencji uczestniczyli także przedstawiciele lubelskiego Kuratorium. Jednym z jej efektów było zwiększenie zainteresowania lokalnych władz oświatowych problematyką z zakresu wychowania młodzieży polskiej i ukraińskiej oraz stosunkiem nauczycieli do nauki języka ukraińskiego. W czerwcu 1961 roku włodawski inspektor oświaty i przedstawiciel UTSK dokonali wizytacji lekcji języka ukraińskiego w Zachajkach. W zaleceniach powizytacyjnych nie stwierdzono żadnych uchybień dydaktycznych ani uprzedzeń narodowościowych nauczyciela wobec uczniów narodowości ukraińskiej. Negatywnie oceniono brak podręczników do nauki języka ukraińskiego.⁶³ Pomimo to w następnym roku, ze względu na zbyt małą liczbę dzieci chętnych do nauki języka ukraińskiego, uległy likwidacji punkty nauczania w Zachajkach oraz w Zabłociu. Jedynie w Hrebennem udało się zorganizować naukę tego języka dla 25 uczniów. W roku szkolnym 1965/1966 nauka języka ukraińskiego została zlikwidowana także w tej miejscowości, co było spowodowane częstym opuszczaniem nieobowiązkowych zajęć przez uczniów. Ponadto, w myśl nowych przepisów Ministerstwa Oświaty (Zarządzenie z 26 marca 1966 roku), nie można było organizować dodatkowego nauczania, jeżeli grupa uczniów liczyła mniej niż 15 osób. W Hrebennem zaś, jak wynikało z nadesłanych zgłoszeń, chętnych było tylko 11 uczniów.⁶⁴ W ten sposób doszło do

⁶¹ APL, PWRN, Wydz. Oświaty VIII/36, Pismo ZG UTSK w Warszawie do Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie z 10 IX 60 r., k. 62.

⁶² APL, PWRN, USW I 508, Pismo PPRN we Włodawie do PWRN w Lublinie z 22 II 61 r., b.p.; Archiwum IPN Warszawa, Biuro Udostępniania, MSW II 9024, Pismo PWRN w Lublinie do Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW z 25 II 61 r., k. 264.

⁶³ APL, PWRN, Wydz. Oświaty VIII/36, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do inspektoratów oświaty w województwie lubelskim z 17 I 61 r., k. 67; APL, PWRN, Wydz. Oświaty VIII/36, Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Lublinie do inspektoratów oświaty z 13 III 61 r., k. 39; APL, PWRN, Wydz. Oświaty VIII/36, Zalecenia powizytacyjne dla szkoły podstawowej w Zachajkach z 16 VI 61 r., k. 25.

⁶⁴ APL, PWRN, USW I 642, Pismo PPRN w Tomaszowie do PWRN w Lublinie z 19 VIII 63 r., b.p.; Archiwum IPN Warszawa, Biuro Udostępniania, MSW II, Departament Spo-

ostatecznego zakończenia nauki języka ukraińskiego w szkołach w województwie lubelskim.

Próby reaktywowania nauki języka ukraińskiego były podejmowane przez UTSK. Był to jeden z tematów zebrania sprawozdawczo-wyborczego zorganizowanego w 1967 roku w Lublinie. W 1972 roku na zebraniu zorganizowanym w Mostach Małych, w powiecie tomaszowskim opowiedziano się za nauką tego języka w miejscowej szkole. Podobne postulaty wysunęło Koło w Hrebennem, gdzie udało się jedynie zorganizować pozaszkolny punkt nauczania języka ukraińskiego. W zebraniach w Mostach Małych i Hrebennem uczestniczył przedstawiciel koła UTSK w Lublinie Jan Ignaciuk, który proponował Ukraińcom pisanie petycji w tej sprawie do władz administracyjnych. Podjęte starania nie przyniosły spodziewanych rezultatów, co było przede wszystkim wynikiem małego zainteresowania tego rodzaju problematyką ze strony samych Ukraińców.⁶⁵ W późniejszym czasie nauka języka ukraińskiego ograniczała się tylko do nieregularnych kursów organizowanych przez Koło UTSK w Lublinie, w których uczestniczyło kilkanaście osób.⁶⁶

Brak nauki języka ukraińskiego w szkołach województwa lubelskiego miał poważne konsekwencje dla mniejszości ukraińskiej. Wpłynął bowiem na przyspieszenie procesów asymilacyjnych i działał hamująco na podejmowane próby odbudowy świadomości narodowej i poczucie odrębności kulturowej Ukraińców.

łeczno-Administracyjny 8933, Pismo kierownika szkoły podstawowej w Hrebennem do koła UTSK w Hrebennem z 20 IX 66 r., k. 15.

⁶⁵ APL, PWRN, USW II 412, Notatka służbowa dotycząca zebrania sprawozdawczo-wyborczego koła UTSK w Lublinie kierownika Oddziału Spraw Wewnętrznych w Lublinie z 7 III 67 r., bp; Archiwum IPN Warszawa, 0236/230, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Lublinie do I sekretarza KW PZPR z 8 XI 72 r., k. 144–147; Archiwum IPN Lublin, Materiały obiektowe WUSW Lublin 018/128, t. 1, Pismo zastępcy komendanta Wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Lublinie do kierownika Wydziału Administracyjnego KW PZPR w Lublinie z 7 VI 73 r., k. 117.

⁶⁶ AIPN Warszawa, Biuro Udostępniania, MSW II 9024, Pismo PWRN w Lublinie do Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW z 25 II 61 r., k. 264; Archiwum Związku Ukraińców w Polsce (zasób nieuporządkowany), UTSK, Sprawozdanie z działalności Zarządu Koła UTSK w Lublinie za okres 8 I 80 r. – 7 II 83 r., b.p.